

E. Dupréel

TI, KDOŽ SE ODŘÍKAJÍ

E. DUPRÉEL

TI, KDOŽ SE ODŘÍKAJÍ

1932

VE STARÉ ŘÍŠINĚ MORAVĚ

Příteli

DR. FRANTIŠKU RICHTROVI

*starostovi města Třeště, „svého kraje
oráči vědomému“ a tudíž příznivci
Dobrého Díla od počátku, věnuje
vděčně*

PŘEKLADATEL

ODŘÍCI SE...

To se málo komu bude chtít. A přece daleko ještě nemáme na zřeteli ono heroické odříkání se, v němž se jindy cvičili mystikové a pessimisté. Rádi bychom jen ukázali, že úkony odříkání se jsou psychologickým a sociálním zjevem mnohem rozšířenějším, ve formách domácnějších, — že uvažující o skutku odříkání se v celé jeho obecnosti vysvětlíme si jím lépe přírodu [přirozenost], než když věnujeme svou pozornost toliko na některé způsoby života, posvěcené tradicí nebo náboženskou naukou, — že možno konečně, že příští pokolení najdou ve své schopnosti odříkací činitele duchovního vzpružení a napravení, jež ukládá vetřlost jistých vůdčích idejí naší doby.

V těchto posledních slovech míním hlavně theorii Pokroku, jež živí západní myšlenku více než

dvě století, a jejíž nedostatečnost potvrzuje se čím dál tím více, zároveň co hnedle dobude zcela všechny pevniny. — Viz E. DUPRÉEL, *Deux Essais sur le Progrès. I. La Valeur du Progrès*, Bruxelles, Lamertin, 1928.

Pokrokový optimismus jest vzněcován a udržován pozorováním pokroku ve vědách. V očích všech nezasvěcenců i u většiny učenců Věda se jeví jako činnost, v níž se vždy získává a nikdy nic neztrácí. Už podle významu slova podržuje jen dobré, pravdu, a co zůstává bez povšimnutí, jest jen nesprávnost, blud nebo zbytečná všednost.

Pojetí lidského osudu, vypracované na tomto vzoru, nemůže než odvrátiti ducha od jakékoliv choutky *odříkání*, jestliže tímto slovem rozumíme *dobrovolné vzdání se, nikoliv něčeho špatného, ale něčeho dobrého*. Také vidíme, že co vyznačuje ducha naší doby, toť universalita a totožnost nároků. Co jest žádoucím pro vás, jest žádoucím též pro mne, a jestliže jeden z nás jest

zklamán, chyba je v tom, že není dosti toho, čím možno uspokojiti: jest tedy na nás, abychom tyto prostředky našli. Očekávání příštích pokroků jest souvztažno se všeobecnou umíněností, s níž se touží po všem, co se jeví bezprostředně jako žádoucí. Toto očekávání právě zabraňuje, aby se nepoznala a neuznala jako rozhodně chimerickou všeobecná totožnost nároků.

Tytéž statky pro všechny, a všechny statky; jest se jen přičiniti o to, jak jich zjednati: takový jest duch neodříkání, jiným jménem duch všeobecného pokroku, jež vnuká a udržuje kvetoucí stav vědeckého badání.

Jak by si počínalo obecné vědomí a po čem pak by dychtilo, kdyby místo vědou bylo vedeno uměním? Stranilo by se také tak rozhodně jakéhokoliv ducha odříkání?

U tohoto problému hodláme déle prodletí. Jiště hluboké příbuznosti, jež se nám jeví mezi činností esthetickou a úkony odříkání, osvětlí nám povahu těchto úkonů.

O ZŘÍKÁNÍ SE V UMĚNÍ

Připomeňme si některé chvíle dějin moderního Umění. Není svůdnější periody jako období dvou nebo tří pokolení umělců, kteří předcházeli době, z níž vyšli největší geniové italské Renaissance. *Quattrocento* jest jakoby štvanič v okamžiku, kdy roh zvučí k dohánění zvěře. Osvobozena od dělnické rutiny, umělecká technika jeví se tehdy jako věda, jistá svými cíly, přísná co do prostředků, a jež postupuje na všech stranách, razíc si cestu najednou ke všem tvarům dokonalosti, nezanedbávajíc ani kresby, ani barvy, ani komposice, ani detailu, ani velikosti ideje, ani dobrodušnosti [bonhomie] skutečna. Dílo Leonardů a Rafaelů jest korunovací tohoto vzestupování. Klassická dokonalost je harmonií a synthesou dokonalostí. *Večeře Páně* prvního jest textem, v němž toto vše se čte bez možného omylu.

Komposicí i zobrazovanou činností dostihující Jednoty; ale této dokonalosti celku není dosaženo úplným setřením částí. Více skupin o třech postavách, dokonalých zároveň o sobě a v jejich opposici, vedou oko a ducha od dojmu celku k rozjímání postav zvláštních, z nichž každá jest veliká, význačná, ušlechtilá a opravdová. Táž péče o krásu integrální, úhrn prvků, jež jsou již sami sebou krásnými, oživuje Rafaela ve vrcholné chvíli jeho umělecké dráhy. *Škola Athenská* jest po výtce dílem klassickým; přibližuje se s lehkostí, s kterou se již neshledáme, k témuž ideálu, jehož směr značí ještě Večeře Leonardova způsobem důrazným a skoro scholastickým,

Jest úplná shoda mezi touto klassickou idejí integrálního krásna a platonskou idejí Dobra, jehož zářivým vzhledem bylo by toto Krásno. Ideálem, vzorem nebo dokonalou realitou byla by idea integrálního Dobra, z něhož by pocházely všechny zvláštní formy dobra nebo výbornosti, a jež by vylučovalo každý tvar nedokonalý. Po-

kud duše bude moci poznati toto integrální dobro, potud bude realisovati ve svém chování ctnost a blaho.

Víme, s jakými logickými nesnázemi se setkává tato idea všeobecného Dobra, plod filosofické myšlenky zvlášt mladé a málo kritické. Těmto theoretickým úskalím odpovídají těžkosti praktické, s nimiž se setkali umělci, snažící se, aby se nezastavili na cestě krásna úplného. Již krátká dráha Rafaelova se jeví klamavou. Díla, jež následují po *Škole Athenské*, vystavují na odiv rozmanitost částečných, ojedinělých pokroků, jež jsou na ujmu celku. Svrchovanou plnost *Školy Athenské* nenajdete ani v *Heliodorovi*, vyhnaném z chrámu, barvitějším a vroucnějším, ani v *Požáru městečka*, v němž se prozrazuje příliš péče o velkolepost a přízvuk, ani v *Proměnění*, kde je to, co se nazývá běžnou stylisací, jež rozhodně převládá.

V umění pozdějším objeví se nové hodnoty, založené zúmysla na zanechání jistých jiných hod-

not. Necht se přirovná na příklad k veledílu Leonardovu taková *Večeře Tintoretova*, kde soustolovníci jsou spořádáni do hloubky; není možno tvrditi, že umělec pečoval o všechny dokonalosti, jež vkus diváků mohl chápati. Detail jest obětován pohybu celku, kresba podrážena obecné tonalitě. Ale bylo by zcela bezdůvodné, abychom odsuzovali dílo takového druhu, pokládající je za nižší v celku než veledíla věku předešlého: třeba říci, že je v mnohém předčí, značíc nesporný pokrok.

Taktéž bylo příliš prosté před velkolepým a brutálním realismem Caravaggia křičeti o úplném úpadku a snížení umění. Díla taková, jako *Uložení do hrobu*, na němž není žádných „vyšších kvalit“, jichž autor ostatně ani nehledal, přece ukazují, jakých účinků, až do té doby netušených, může umělec vyvoditi z prostředků, jež má po ruce. Ostatně v prodloužení tohoto realistního umění bude vytvořeno dílo Rembrandtovo. Tu za cenu ještě zjevnějších obětí co se týká kon-

strukce celku a dokonalosti částí, oku a duchu dostává se zjevení zcela nových hodnot: city a smýšlení osobností, hluboký význam události, která je sjednocuje, přenešené a jako makavými učiněné ve věcech, které je obklopují, ve světle, v němž se stápejí, takže bezprostřední intuice prostorná a sensibilná splétá se s tím, co jest ze řádu ducha v jakousi jednotu dojmovou, jež se do té doby nenalézala než ve vzrušení hudebním a v architektuře.

Zastavme se uprostřed těchto retrospektivních úvah, abychom vyložili vývoj, jež jsme naznačili, mezi vrcholným bodem periody klassické a vrcholem doby barokní.

Nezáleží nikterak na tom, abychom vylíčili vlastní úmysly umělců, ani vyslovené tužby obecnstva, k němuž mluvili, stačí nám charakterisovati fakta. Nejvýznačnější ze všech jest takovéto: dohánění kořisti nesjednotilo lovce k nějakému skvělému trysku za stíhanou krásou; přišla chvíle rozpaků, neboť stopy se zmnohonáso-

bily a směr nebyl již jistý. Začali si všímati pečlivě hodnot nejen neodvislých od snahy po dokonalosti, ale nesnášejících se s tímto dychtěním klassickým. Vědomě či nevědomě, majíc voliti, tedy obětovati, umění přišlo *do stadia odříkání*, částečného nebo relativního.

V tom všem, v dějinách umělecké činnosti, nesmíme viděti jen nějaké náhodné dobrodružství; vidí se zřejmě, že jest to účinek vnitřní nutnosti jeho rozvoje k větší dokonalosti. Když umělec nevládne ještě než velmi nedokonale prostředky svého umění, nic není přirozenějšího než ctižádost, aby je všechny zdokonalil; žádná nesrovnalost se zprvu nejví mezi nejlepší kresbou a nejvěrnější barvou, mezi sjednocením v celek a detailovou správností. Stejně tomu jest, když mladý člověk nepřišel ještě na nic, aby se mu nezdálo pošetilým toužiti po všech slávách a po všech rozkoších; toliko lidé v životě pokročilí vyhrocují v jeden jehlan fasces svých ctižádostí.

Vždy přijde chvíle, kdy to, co se dosahuje pomocí té neb oné techniky, přiblíží se těsně k maximu toho, co tato může opatřiti. Takto kreslíř dostane se až tam, že již nedoufá, že by mohl objeviti nějaký svět nových zřídél v ustálenostech perspektivy, v přísné zákonnosti lineární kresby nebo v modelování. Chce-li pak předstihnouti účinky, jichž může, kdykoliv chce, dosíci, bude mu třeba utéci se k radikálnímu obrození přijatých postupů. Nuže, jest ta možnost, že použití nových postupů nebude lze sloučiti s hledáním některé dokonalosti, již byla pravidlem přikládána velká důležitost, a snad právě pro tuto zá vadu nebyla přijata dříve nová technika. Není možno na příklad prospívati do nekonečna zároveň ve věrnosti koloritu a v precisnosti kresby, nebo v maličkosti detailu a v pohybu celku. Nezbyvá než některou uměleckou hodnotu přinést v obět druhé hodnotě; nejčastěji je to hotová věc dříve než ten, kdo to učinil, jasně poznal její nezbytnost.

Uchovejme z tohoto počátku analyzy tyto dvě důležité věty: Esthetická činnost, v opak vědě, *připouští odřikání se*, totiž že jest přiměřeno [normální], aby umělec obětoval něco dobrého, když chce dosíci některé jiné hodnoty.

Potom úkony odřikání ukládají se v umění přímo *pokrokem jeho techniky*, tedy příčinou, jež mu jest vnitřní. Sám vzrůst jeho schopností má tvůrce k tomu, aby volil mezi možnými hodnotami a aby obětoval dokonalosti, o něž se mohl přičiňovati, po nichž mohl toužiti. Jen stav obecné nemohoucnosti, stav techniky ve všem nedostačující může vzdáliti s cesty umělcovy jakýkoliv úmysl odřikání se. *Oběť jest souvztažná s mocností* [mohoucností, silou, mocí]¹.

Co ještě přispívá k tomu, a to způsobem přímějším, že vyniká úkol odřikání v iniciativách

¹ Vidíme, proč vědecké bádání jest všemi formami činnosti nejvzdálenější toho, aby namlouvalo duchu odřikání se. Jest to proto, že učenec se nalézá vždy, samým výměrem věci, před neznámým, a že jeho metody jsou vždy nedostatečné, protože pravý vynález jest vždy za přesnou aplikací dané metody.

tvůrčího umělce, toť vrtkavá proměnlivost Umění ve dvou minulých stoletích. Příčinou toho jest z části theoretická *kritika*, jež nabývala v umění místa čím dál tím důležitějšího. Filosofové zpracovávají *Esthetiku* a profesori studují *Dějiny Umění*. Jedni i druzí jsou sváděni k tomu, aby třídili zásluhy, a aby ospravedlnili svá třídění, přemítají o účelích umění. Jejich vlivem umělci jsou náchylnější k odřikání, a to soustavnějšímu, zevrubněji uvědomovanému než vše, co umění si před tím mohlo pomyslit.

Theoretikové, náchylní másti hodnoty esthetické a hodnoty mravní, budou stanovovati a vykazovati umění ideál čistoty a noblessy, budou odsuzovati jako nižší a smyslnější všechno, co v dokonalostech díla týká se příliš jedinečně rozkoše [záliby] očí nebo ucha. Poblouzení a nečistota, ta malba od Benátčanů a Rubensa až k Boucherovi a Fragonardovi! Prohlašuje se přednost [prvenství] kresby nad barvou, a doporučuje se soustavné zjednodušování postupů.

Archaismus jest jednou formou odříkání se v umění, formou nejzřejmější a nejčastější. Známo, že Starověk nejednou je praktikoval, dříve než škola Davidova našla v malbách Pompejských důvod, aby se zřekla některých nejpevnějších vymožeností moderní techniky.

Po skvělém triumfu některého technického prostředku nebo učené navyklosti, uprostřed úspěchu děl, jež z nich vzešla, ten neb onen umělec usmyslí si objeviti, že taková starobylá díla, jejichž tvůrcům bylo zabráněno těžiti ze všech zdrojů řemeslné stránky umění, nechybí výborných kvalit, o něž díla nejnovější jsou ochuzena; že na příklad sochy starých „imagiers“ [obrázkařů], už tím, že žádný živý nebo zdůrazněný pohyb, že žádná hra příliš uvolněné tvářnosti nemohly býti vyznačeny, ho unášejí velikostí, prostotou, vážností, ušlechtilostí, ani nevím čím suggestivním, co zůstává vzdáleno od všední skutečnosti. Pohnut takovým pozorováním umělec nečeká již dokonalosti svého díla od využití všech

zdrojů řemeslné stránky, zbaví se jistých postupů, opře se o znaky, jež svědčí, že zde byly, ale že se k nim ještě neobrátil. A tak nastává vědomé a soustavné odřikání.

Není snad třeba příliš upozorňovati na vzrůstající důležitost odřikání se v umění XIX. století a v soudobé umělecké činnosti. Ovládlo inspiraci umělců způsobem tak obecným, tak mnohotvárným, tak úžasným, že rozhodně ničemu neporozumí ze soudobého umění, kdo nepřemýšlel o povaze našeho zjevu.

Hnutí impressionistní, mezi jinými, jistě právem se spojuje s velikou péčí o *technické pokroky*, ale jaké ubohé, ba jaké falešné vysvětlení by to bylo, kdybychom si představovali impressionistní umělce jako lačné *jakýchkoliv* zdokonalení, potřebných k pokroku umění. Čeho hledali, tot prostředek, aby nepoužili značné některé části techniky, upadlé jaksi v obecnost. *Nezříkají* se toliko běžných a scholastických [školových] postupů, zříkají se všeho, co činí malíře malířem;

ale jejich práci umění zrovna tak dobře fotograf nebo běžný spisovatel. Jejich přilnutí k jistým postupům, k jistým navyklostem, k jistému řádu námětů jest poměrně s jejich odpoutáním se ode všech druhů postupů a podnikání, v nichž se uplatňovalo nebo se mohlo uplatniti umění jejich doby.

A to jest ještě pravdivější o jejich pokračovatelích, ba i o těch, a o těch zvláště, o nichž se říká, že se naprosto odtrhli a přímo pracují proti tomu, co jest specifického v impressionismu ve vlastním smyslu slova. Kdežto první impressionisté souhlasili s tím, aby jejich postoj byl předváděn jako passivní podrobení se skutečnosti [reálnu], viděli jsme mnohého umělce, který se dovolává Cézanna, a bere si s obyčejným vnějškem věcí čím dál tím větší svobodu. Mnozí se shodují v navyklostech co do barvy, co do osvětlení, tvaru bytostí, druhů předmětů pojatých do téhož rámce, kteří činí z uměleckého díla pravý opak věrné reprodukce skutečnosti obecného vnímání.

A tyto navyklosti jsou odříkáním. Netíhnou k tomu, co se zjišťuje naráz nejlepším a nejžádoucnějším, ale spíše k tomu, čemu smysl tradiční není náchylen přiznávatí nějakou cenu. Vyklidí na příklad kanon krásy ženského těla, vypracovaný klassickými generacemi sochařů a malířů, obnoví soustavné znetvořování, budou zapuzovati každý úmysl vyjádřiti ať myšlenku, ať činnost, ať naučení nebo povzbuzení. Jinými slovy tyto navyklosti jsou odříkáním se tradičních *záminek* k zpracování uměleckého díla. Pokud pak dílo ještě reprodukuje skutečný předmět, volba se odnáší na věci nejskrovnější, nejméně raffinované, na takové, o něž se běžný život a umění minulosti neméně zajímaly. Kterak nepozorovati úmysl přímo pracovati proti každé zálibě, jež by nebyla leč pohodlností nechati se unášeti k tomu, co vábilo první pohled umělce někdejšího? Také právem moderní umění, to právě „žijící“, podává se jako esthetický asketismus.

Pro studium povahy úkonu odříkání, žádná morální nebo náboženská zdrženlivost nejeví se v podmínkách tak příznivých jako tento asketismus umělecký. V životě náboženském opravdu zřeknutí se jde ruku v ruce s předcházející vírou, přišlou z minulosti, od níž se odvozuje. Nic takového v soudobém umění, kde zjev projednávaný rozvinuje se před našimi zraky, a kde zřejmě praxe předchází teoriím, neboť důvody se utvářejí na dílech již hotových.

Obrátme na chvíli pozornost na tyto důkazné, spolupůsobící nebo následné argumenty při vedlejších tohoto umění „obraného“ [odraného]. Uvidíme naráz, že tyto úvahy, často „suggestivní“, nestačily by tomu, kdo hledá opravdového vysvětlení. Jest teď vzácné, aby se ospravedlnila věc, jež se schvaluje, tím, že by se osvítila pravá její povaha. Když jsme na něčem utkvěli svou přízní, tu se bojíme pravdy, aby náklonnost naše netrpěla, neboť každá náklonnost jest příliš blízká sebelásce.

Většina obhájců těchto obrátů a sklonů Umění, v nichž jsme poznali odřikání, chce v nich viděti etapu dobře definovaného pokroku. I oni rádi sňují myšlenky o vývoji umění podle vzoru vývoje vědy. Jak to vlastně říkají? Míni předně, že nový postup jest přijetím *prostředku* lepšího než bývalé prostředky. Třeba snad ospravedlniti jistý nedostatek přísné správnosti v kresbě? Tvrdí, že skutečnost jest příměji uchopena a předvedena barvou než formou. Budou schvalovati takového Goya, který nevidí nikdy linie, ale vždy jen barevné parcely. Tento způsob argumentace zahrnuje to, že shodně uznáváme v umění jediný předmět, stálý cíl, bezprostřední reprodukci skutečna. Jest platná pro všechny případy, v nichž účel není brán na přetřes, a tím prostředek zjevně lepší než ten neb onen prostředek starý dává se umělci do rukou.

Ale stává se, že právě na samy účely vztahuje se ospravedlnění, jako když profesori a filosofové chtějí uložiti svůj „morální idealismus“ uměl-

cům, kteří do té chvíle přičiňovali se jen o to, aby se líbili sběratelům, milujícím barevný vzhled věcí. Obrat umění, jenž se děje v takových podmínkách, jest odborně určován jako *obnovení cílů*: čeho se vzdávají, nebylo než prostředním nebo nepravým cílem; čím to nahrazují, toť cíl pravý, nebo ze všech nejlepší. Hájení novoty té bylo v tu chvíli představeno jako zřikání se prostředků méně dobrého za prostředek lepší, teď si pokládají za štěstí, že nedbají cíle nižšího nebo nezákonného, aby upiali pohled na cíl vyšší.

Úhrnem, jak jsme předem řekli, tato tradiční ospravedlňování sklonů umění jsou pojata podle pokroku vědeckého: chce se viděti v každé avataře [proměně] jakýsi stupeň na žebří pokroku.

Nuže, jest příliš jasno, že tím se zjev ten nějak zvlášť věrně nevyjadřuje. Co skýtá nejvýznačnějšího, to uniká spěnadly tohoto vysvětlení. Jest pravda, že pokud novota zjišťuje se shodnou s předcházejícím dychtěním, s jakousi hodnotou,

již obecenstvo zcela jistě ocení, správně představuje se jako pokrok; a i když to, co opouštíme, zasluhuje nějaké lítosti [na př. čistota kontur, obětovaná chvění barev], možno vždy dbáti výhodného úkonu, protože dává čistý výtěžek.

Ale všechno to má platnost jen pro případy zřikání se nejméně charakteristické; přihlédneme-li k těm, jež nejvíce bijí do očí, totiž jak se jeví u soudobého umění, pozorujeme, že netkví nikterak ve vzdání se něčeho zřejmě méně dobrého za něco zřejmě lepšího: co mají v úmyslu, toť to, že se snaží nás odvrátiti od věcí uznávané výbornosti, aby nás vedly k hodnotám, na něž se nepomýšlelo. Nezdráhejme si to přiznati: toto umění asketické odkládá vyšší, aby přijalo nižší, odvrací se od nádhernosti krásna postupně objevovaného, a jež všichni jsou přímo připraveni uznati, aby tíhnulo k tomu, co jest skromné, pokorné a opovržené.

Hodnota, k níž zřikající se obrací, není nezbytně, o sobě a před jakoukoliv volbou, hodnotou

vyšší než hodnoty, od nichž se odvrací, může se jeviti nižší. Takový jest podstatný rys, kterým se odklízí povrchní analogie s vědeckým pokrokem; a právě na tom záleží filosofovi, aby to vysvětlil.

III

Snad se nám namítne: To jen v očích obyčejného člověka nová hodnota jeví se menší, ale zřikající se jest právě ten, jenž o ní soudí, že jest vyšší. Ovšem, ale chce-li se z toho odvoditi, že ten neb onen případ odřikání se svádí se na důsledky z neshody o dvou hodnotách opačných, když zřikající se dává přednost hodnotě, zavrhané obecným nebo prostředním míněním, tu jen se trvá v omylu, na nějž chceme poukázati.

Pravda jest, že obě hodnoty nejsou stejně dány napřed, a že rozhodná volba mezi nimi není prvním počátkem. Nový cíl, pro nějž se zřikají

cíle uznávaného, nemá, předem a o sobě, celou svou hodnotu. Vždyť tato hodnota se tvoří a vzrůstá v průběhu složité činnosti. Pokaždé, běží-li toliko o to, aby se přišlo na něco lepšího, není odřikání se, nýbrž objev nebo pokrok. *V pravém odřikání naopak přisuzuje se novému cíli hodnota, která, přihlédneme-li blíže, pochází z části z cíle starého.* V hloubi své povahy odřikání se připouští úkon převádění. Jestli na nový cíl přenášena jedna část hodnoty, již jednohlasé mínění přisuzuje jistému cíli. Bez této předcházející hodnoty cíle, od něhož se odvracíme, cíl, který se prohlašuje, nemohl by býti ani pojat, ani oceněn.

Nevidím, jak lépe vyjádřiti tento zjev přenášení, leč že připomenu, co jest jistě nejzřejmějším případem odřikání se v celé francouzské literatuře.

První polovina XIX. století byla svědkem toho, jak se s nejživějším důrazem ukládaly dvě znamenité literární hodnoty: styl Chateaubrian-

dův a romaneskní důležitost vypravování Waltera Scotta a Balzaca. Prosa *Genia [Ducha] Křesťanství* nebo *Mučedníků* ukazovala, až kam se může povznést tato syntéza výmluvnosti a lyrismu, vypracovaná J. J. Rousseauem, a pod pérem velikých tvůrců, jež jsme právě jmenovali, román dostal se do první řady literárních genrů. Nekombinoval zajímavost [účast], kterou probouzí výklad příhod v jejich historickém sřetězení se sympatickou emocí a nálezy obraznosti? Nikdy snad od sokratických rozhovorů prosa nedala takových prostředků k užití genu, tak působenému tužbám doby.

Nuže, co vidíme? Člověk, nejlépe připravený přírodou těžiti z těchto prostředků a z těchto okolností, člověk ten zplodí v době své plné zralosti dlouhé vypravování, v němž se chce přidržovati, od začátku až do konce, stylu „barvy berušky a tkaniva pavoučího“. Flaubertova *Citová výchova* jest jako *Wilhelm Meister* [skoro se chce říci : jako *Faust*] román „rozvojový“. Jenže je to

příběh životní dráhy, která nedospívá k ničemu. Hrdina jest prostřední mladý muž, který má jen choutky, a jehož léta jsou hnána mezi obyčejné lidi a strhována životy, jež se minuly se svým životním cílem. I z každé nahodilé nepříjemnosti udělá si osud. Když balzakovští hrdinové sňují nějakou zápletku, s jakou úslužností se k ní události nepřizpůsobí! Pletichy a proti-pletichy zasahují na vlas v ozubí jejich kolostroje. Takto neděje se s mladým hrdinou Flaubertovým. Stačí, aby zazvonil u některých dveří, a hned tam nikdo nebude; určí-li někomu, že se s ním tam a tam sejde, bude tam sám čekati, až se nastudí; a tak rytmus činnosti jest ustavičně přetrhován, a to ne promyšlenými kombinacemi událostí, jež by na sebe narážely, nýbrž nejnepatrnějšími a nejbezvýznamnějšími okolnostmi.

Ale proč toto dílo, jež působí nevolnost každému, kdo se do něho zahloubá, přece udržuje a vymáhá v každém nehynoucí zálibení? Kterak mohlo nastolit celý směr literární? Tu se proje-

vuje tento úkon přenášení, jehož důležitost jsme se snažili dokázati. Hodnota, jež se nemohla zroditi leč za jistých okolností, jest přenesena na předmět, který by ji byl zprvu nevznítil. Proč se usmýšlí dělati vypravování? Není to proto, aby se vypravovalo, že se nic neudálo, ale proto, aby se opatřila druhému znalost zajímavého případu, a tato událost není zajímavá, není-li nějak zvláštní a neobyčejná. Stejně když se začalo nalézati zalíbení na formě nějakého vypravování, tu dozajista skvělé způsoby řeči zaujaly milovníky krásných věcí, a nikoliv styl dobrovolně umrtvený nebo pracné napodobení jakéhokoliv mluvení. Jenže tyto vlastnosti [jakosti], náležitě uznané, stvořily na dlouho *literární hodnotu*, a hle, kterak tuto hodnotu, zprvu vázanou na jiné, na takové jako zajímavost zápletky nebo šťastné setkání výrazů, udržují samotnou, štěpují ji jaksi na peň tak útlý a tak chudý mízou, že se rozplozuje do *stavu ryzího*.

Ale byli by neschopni oceniti tuto literární

hodnotu a její jednoduchou důležitost ti, kdo by neznali nic z hodnot, které ji předcházely. Kdo by neznal nic z minulosti francouzské prosy, dílo jako *Citová výchova* muselo by se zdáti nechutným a nesrozumitelným, právě jako celá škola Cézannova zůstávala by pouhým poblouzením pro člověka s dobrým vkusem, který by nevěděl o všem, co umění dřívější umělo před mistrem, a že jest fotografie.

Nová hodnota jest tedy vytvořena úmyslným zříkáním se staré hodnoty, ale není o sobě a sebou, nebyla by hodnotou, kdyby nebylo hodnotou to, co nahrazuje. Od této bývalé hodnoty vypůjčuje si cosi podstatného; jistým způsobem ji potvrzuje a prodlužuje.

Taková-li jest opravdu povaha studovaného úkonu, tu případy zříkání se, v nichž nový cíl se jeví skrovnějším než cíl před tím pojatý, nejsou případy výjimečnými: jediné ty jsou určitě zříkáním se. Přechod od jednoho cíle k cíli rázu rovnocenného nebo vyššího není než jakýmsi ú-

konem odpočítání nebo volby, nehodným zvláštní pozornosti. Nezajímáme se tady o nějaké vážení dvou hodnot, ale o tvoření hodnot nových, nebo o přenášení zřízených hodnot na nové předměty.

IV

Aby se odříkání dalo v lůně činnosti, je třeba, aby tato činnost představovala rozdílnost cílů možných, ale nesrovnatelných. To se stává v Umění, tou měrou, jak pokroky techniky zvyšují oprávnění umělcovo. Ale proč usmyslí si často uznati a dáti přednost před dokonalostmi uznávanými nějaké jiné dokonalosti, o níž se dosavad nevědělo, nebo již se pohrdalo, a takové, že zůstává mnohými nebo většinou popírána?

Abychom vysvětlili *tento asketický bod odříkání*, jest nezbytno obrátiti se k těm podmínkám našeho úkonu, které se nevztahují již na umě-

leckou činnost zvláště, ale jež se splétají se všeobecnými podmínkami původu a rození hodnot.

Úplný čili dovršený úkon odříkání nesvádí se na iniciativu jednotlivcovu; připouští souhlas více osob. Takovým bude trvání umělecké školy, založené na pohrdání tradičními dokonalostmi. Některý novotář navrhne novou krásu: tato se neobjeví s objektivností nějaké hodnoty, s trvalostí nějaké duchovní reality, leda že novotář nebude sám, aby ji upevňoval. Až souhlas a schválení nějakého obecenstva ji posvěcuje. Také tento souhlas při východisku vynálezce plně vědomého svého objevu není než cosi zvláštního a ne nejčastějšího: teprve až jakýmsi systémem vzájemných reakcí mnohost duchů sběhne se, aby zpracovali novou hodnotu a aby ji výslovně postavili oproti kterékoliv jiné hodnotě. *Odříkání se jest úkon nějaké skupiny. Značí své odstoupení [odloučení, odvrácení] od společnosti předcházející.*

Pokaždé když, více nebo méně systematicky, nějaká menšina odlučuje se v zřízené společnosti, nemůže to býti jinak, leda že těží z jistých výhod, a zejména z výhody, že se oceňuje vyšší. Pohrdání některou hodnotou starou, v níž se již dav upevnil, je ustavující způsob malé vyšší skupiny; bude tedy míti potřebu dáti vznik hodnotě soupeřské, aby opřel na přílnutí k této své zhrzení oné.

Ale proč se stává, že skupina zříkajících se zaujímá se pro hodnotu skrovnější, jak jsme viděli způsobem čím dál vyzývavějším v posledních generacích umělců?

Malé ty skupiny na tom právě nezbytně nelpí. Vždy, když nějaká privilegovaná menšina může se odlišiti nespornou povýšeností, takovou, již dav by si nemohl osobovati, nez bavuje se tak příjemné výhody. Právě tak arithmetika mohla sjednotiti a odlišiti na nějaký čas pythagorejskou společnost ve společnosti bez obecných škol. Ale tato záviděníhodná povýšenost nemůže zůstatí je-

ho vlastnictvím, dav, jež chtěla držeti stranou, záhy se přičiňuje, aby o nic nepřišel. Nezbyvá tedy skupině, která chce vynikati nebo se držeti nad všedním davem, než utéci se k hodnotám, jež se nezdaří všem rázu žádoucího.

Kdo by rád nepřijal za svůj nějaký nový cíl příliš zřejmě dobrý a vyšší než cíle staré? Tak se to má teď s cíly, jež vévodí aplikacím věd, hygieny a životního pohodlí; kde kdo přijímá za své prostředky, jež k nim vedou, a jen ty ještě nejsou obecné, jež jsou příliš drahé.

Hle, proč typické případy odříkání jsou ty, v nichž projeví se *oběť*. V umění jest to obětování technik a plodných ustáleností minulosti, v morálce je to asketismus.

Protože se takto setkáváme s nejpravdivějšími a nejstudovanějšími způsoby odříkání, ukažme, že znaky odříkání vůbec se ověřují v těchto zvláštních případech.

Všechna obecná rčení o mysticismu jsou toliko formami těchto výkladů o odříkání. Askéta

tvrdí, že radosti smyslné a světské jsou nicotny, a hlásá neporovnatelnou intenzitu radostí duchovních, jež místo nich dosazuje. Ale kdyby všeobecné cítění těch, kdo obdivují mystiky, ba i jejich vlastní smýšlení bylo doslova shodno s těmi to projevy, kde by byla jejich zásluha? Jako sázka Pascalova úkon odřikání nebyl by již leč dobrým obchodem, a odřikající se byli by chytráky, kteří to uměli pochopiti. Co činí hodnotu jejich chování a co ji udržuje v plánu mravní zásluhy, jest to, že přes to, co praví, máme s nimi trochu soucitu a oni sami sebe též trochu litují¹. Alespoň potřeboval, aby statky světa byly ještě statky pro ně ve chvíli, kdy se jim podařilo od nich se odvrátiti.

Jinak řečeno, právě to, čeho se zříkají, uchovává přese vše trvalost hodnoty, a že jen tak je-

¹ Učenec tento dobře podle lidského rozumu pracuje. K pravému pochopení mysticismu jest třeba víry, on však zůstává jen v řádu přirozeném, odtud jeho nechápání evangelických „obchodů“. J. F.

jich obět zůstává hodnotou. A když nám oznamují, že našli jiné *radosti, výlevy, utišení*, všechnu tu vznešenost mystiků, uznáváme *tento úkon přenášení [nadšení]*¹, jež jsme viděli na jiných příkladech. Neříkali by tomu, čeho nabyli, radosti a blaženost, kdyby to, co zanechali, nebyla též radost a blahost.

Právě proto, že předměty, od nichž se asketové dovedli odpoutati, zůstávají hodnotami velmi trvalými, jejich malá skupina zůstává na své výši, a to jen potud, pokud se jí podaří zůstat v tomto odpoutání. Důležitost, skutečnost oběti vždy bude všednímu davu čímsi cizokrajným. Odtud hodnota řádů duchovních a odtud nepřátelství „lidu“ proti těm, kteří vzali roucho řádu jen jako „zástěru zlosti“. Postavení této aristokratické skupiny zůstává velmi jisté.

V oblasti uměleckých hodnot naopak kolísavější jest vždy uspokojení „happy few“. Jakmile

¹ Franc. *transport*, což znamená nejen *přenášení*, ale též vytržení mysli, nadšení.

„velké obecenstvo“, vedené svými kaprály, „sno-by“, se přesvědčí, že jen novou hodnotu lze ode dneška připustiti, že jen ona bude mít úspěch, umělecká škola, založená na odříkání, odpovídajícím tomuto úspěchu, blíží se svému sklonu, ohrožena jsouc vlastním úspěchem. Skupina malá utone ve velké. Stává se pak odlišnou od smíchu ze svých tužeb a svých děl, protože smíši se stali menšinou¹. Ale malá skupina smíšků, hrobačka malé skupiny odříkajících se, jest zase ona brzy potopena a ironie stává se všeobecnou. Kruh jest ode dneška uzavřen. Zbývá z události té nějaká kapitola Dějin umění, několik význačných děl a sbírka možných postupů a ustáleností pro umělce přítomné nebo reformatory budoucna.

¹ Viz E. DUPRÉL, *Le Problème sociologique du rire*; Revue philosophique, septembre-octobre, 1928.

Ostatně, když úkon odříkání náležitě poznáme v jeho povaze a v jeho sociologických podmínkách, nezbyvá než uznati, že není častějšího ve všem našem podnikání, jakmile nemáme již potřebu zasvětit všechna svá úsilí uspokojení našich nehmotnějších potřeb.

Ať jde o to, abychom se živili, abychom se zabezpečili, přemísťovali, sdělovali svou myšlenku, nebo abychom se bavili, netřeba nikdy mnoho námahy vynakládati na to, abychom uviděli dobrovolná nepohodlí, všelijaké obtíže, zřejmé hodnoty, jimiž se přece pohrdá; a jest normální, aby vše to bylo upřímně ospravedlněno předností hodnot, jejichž povýšenost přivábila by toho kterého ducha bez předsudků.

Právě takto v běžné řeči došli jsme k tomu, že dáváme přednost hiatům a délkám výslovnosti zbytečně správné před libozvučnějšími a pohodlnějšími lidovými výpustkami. Vymluvnost se

nám nelíbí, vtipné nápady jsou rozpustilostí, metafory zavání nám sprostou mluvou lidovou, výrazná gesta jsou pranýřována.

Ve vybroušenosti vkusu pravidelný pokrok jde od více k méně. Ten neb onen, jehož zkušenost krásna se vytvářela ve Florencii neb v Římě ve styku s nejslavnějšími veledíly, dospívá k tomu, že chutná více diskretní kouzlo děl podružných, zapadlých v malých městech. Nalézáme v odlehlých alpských údolích, kde není sněhu ani ledovců, milovníky přírody, kteří vám vykládají své opovržení k Zermattu a Chamonixu, nikoliv pro banálnost svých návštěvníků, ale pro nižší hodnotu jejich příliš vysokých, příliš bílých, příliš malebných hor. Vědomí hodnoty hor se vtíralo duchům před nejskvělejšími polohami; potom tato hodnota byla vznášena na hory menší nádhery, a ti, kdo činí toto přenášení hodnoty, libují si v tom, že ji popírají u předmětu, z něhož vyšla. Ve chvíli, kdy stojí dojati před těmito vršky, pokrytými travou, očerňují vrcholy hor, pokry-

té sněhem. Někdo jiný přenesse tutéž hodnotu na vršky nejskrovnější, a na konec přijde někdo, jenž bude popíratí horu, jenž pocítí jenom v širé stepi onu velikost nebo onu slavnostní důvěrnost, která byla zprvu objevována jen na vrcholech. Jist jsa schválením takového Tolstoje, bude říkati, že tyto příliš krásné a příliš bohaté krajiny nemají *duše*, a že s tím, co má příroda nejlepšího, shledáme se jenom tam, kde se nic neuchází o naši zvláštní pozornost.

Zajisté, můžeme vždy říkati s Leibnitzem, že tito milovníci přírody mají pravdu v tom, co tvrdí a nepravdu v tom, co popírají, neméně však jest pravda, že žádného postupu není trvaleji používáno v úsilích nezištné duchovní činnosti k nějakému zjemnění a nějaké iniciativě. Důvod toho jest předně, jak víme, v tom, že odříkání jest pomůckou rozlišení. Ale jsou jiné způsoby, jak se povznést nad všednost; proč tento, přes svůj paradoxální ráz, jest snad nejčastější? *Protože je to jediný druh odlišení, který jest vždy v naší moci.*

Není vždy v naší moci upozorovati hodnoty zřejmě vyšší než ty, které již kde kdo oceňuje; rovněž nezávisí toliko od našeho úmyslu dosíci nejvyšších hodnot, když jsme je upozorovali. — Snadněji nové cíle nalézáme v místech hodnot skrovnějších, a to ne bez příčiny. Jest zajisté velmi odlišno přinéstí rozřešení nějakého problému marně studovaného generacemi učenců, čili učiniti objev, jehož uplatněním zabrání se velikým pohromám; ale kdybychom dychtili po takových zdařilých objevech, tu bychom se stavěli pod panství náhody, neboť od ní jen závisí dohady vyššího genia a podmínky nějakého vynálezu. Naše svoboda projevuje se více ve volbě cíle méně zřejmě přitažlivého nebo rozhodně opovrhovaného.

Odříkající se nesvoluje nikterak k tomu, aby se s někým pustil v běh o závod, činí se *nesrovnatelným*, nebo vlastně nesvoluje k tomu, aby byl souzen, leč v soupeření v místech, kde založil své výhody.

Úkon odříkání jest oproštěním zároveň jako vytvořením hodnoty, a když se zdaří, totiž když více se jich shodne na nové hodnotě, jakýmsi řádem. Ze všech uspokojení, vázaných na nějakou obnovu, úkon ten jest nejobecněji na dosah, protože nás vede od toho, co jest v pověsti větší ceny, k tomu, co jest pokládáno za menší ceny; k tomu, aby vešel v platnost, nepožaduje se než okolností schopných podnítiti nás k upřímnému obrácení našeho smýšlení. Nejobecnější z těchto příznivých podmínek jest nevyhnutelné zveřejnění hodnot pravdivých a snadno uskutečnitelných. K tomu, aby se zdařil, žádá si jen souhlasu, daného několika takovému obrácení.

Konečně možno jej uplatniti ve všech oblastech duchovní činnosti, v nichž jakákoliv volba nabízí se naší iniciativě. Studovali jsme jej v Umění. Tam opravdu jakoby předkládal nejjasnější studiu sociologa své nejzákladnější znaky. Důvodem toho jest, že umělecké dílo nejsou nikdy nezbytno, jest ze všeho, co člověk dělá, co jest

nejméně určeno nezměnitelnými podmínkami. Právě tam nejúplnější negace hodnoty a nejúplnější odloučení mohou závoditi se všemi „rozumnými“ úvahami a pomásti všechny domněnky.

D R U H Á Č Á S T

I

V jedné dřívější studii¹ snažili jsme se dokázati, jakých zklámání přináší těm, kteří nečekají od něho než dobro, všeobecný režim technických pokroků, do neurčita hromaděných, jenž jest režimem naší doby.

Žádný rozumný duch nemůže neuznati nesmírných dobrodiní *pokroku*, ale vedle tohoto aktiva jest třeba stanoviti *passivum*, jehož důležitost stává se zřejmou pro stále vzrůstající množství pozorovatelů. Zdá se, že možno svést do dvou tříd četné škody, jež se vyslovují na všech stranách proti stoupajícímu režimu naší civilisace:

1° Ustavičné obnovování postupů a jejich rostoucí účinnost zavadí do života všech, co by bylo možno nazvati stavem přepietí: vznikají nové antagonismy, staré se sesilují. Úsilí, jimiž by se

¹ *La Valeur du Progrès*, IIe partie.

rády konflikty odklidily, zůstává pozadu za silami, které je vzněcují a udržují.

2° Druhá skupina škod jest řádu duchovnějšiho. Tou měrou, s jakou technické vymoženosti činí přístupnějšími žádoucí cíle, tyto cíle ztrácejí svou prvotní hodnotu: všechno se vulgarisuje. Sotva nějaké dlouho toužené uspokojení dostane se na náš dosah, už si ho žádáme méně nebo nepůsobí nám prostě očekávaných radostí. Nesčetný dav, máje k tomu zmnožené prostředky, zmocňuje se hodnot dobytých účely několika jednotlivců. Z čeho ty se raduješ, kdokoliv jiný se může též z toho radovati; všichni jsou pozyáni dostoupiti k téže úrovni, považované za žádoucí. Možné výhody nejen že jsou k dispozici kde koho, ale každý ví skoro ihned, že jsou možny. *Antagonism a sevšednění*, takové jsou dva vzhledy zklamání pokroku.

Nezdá se býti úkon odříkání, takový, jehož povahu, myslíme, jsme právě objevili, nástrojem k zavedení léku proti těmto dvěma zlům?

Jest příliš jasno, že spontanně právě nějakým odříkáním každý poněkud moudrý a jemnější jednotlivec brání se proti této dvojí nedokonalosti doby. Jsou ctižádosti, od nichž se odvrací, aby nemusel zápasiti, a uspokojení, jimiž opovrhuje, protože jsou příliš dychtivě vyhledávána jinými. Ale my právě nemíníme se zabývati touto spontanní obranou jednotlivcovou, receptem to starověké a příliš snadné moudrosti; víme, že dokonalé odříkání jestiž úkonem více lidí, kteří vyvodí z přenešení hodnoty, vzrušující všední dav, poklad obecných uspokojení a výhod. Toto odříkání se jest zrozením hodnoty, důvod a odměna skupiny.

Že náš úkon chová zvláštní lék proti *všednosti*, to vyplývá přímo z jeho podstaty: zobecnění [sevšednění] hodnoty, od níž se zříkající odvracejí, slouží za probíječ hodnotě, v níž se sbratřují.

Samo sebou se rozumí, že právě skupina odříkajících se uniká takto principiálně všednosti: ale víme, že jejich *odlišnost* jim přivodí napodo-

bitele. Tento běh velkého počtu po jejich stopách jest tedy příležitostí všeobecného zjemnění, jež se děje do té doby, až zase úplné zobecnění [zevšednění] ohrozí novou hodnotu. Viděli jsme to, tolik systematických výstředností soudobé umělecké činnosti nelze jinak vysvětliti. Duchovní zisk jest tedy všeobecný: přímý pro samy odříkající, nepřímý pro ostatní.

Jest sotva méně zřejmo, že tvoření skupin, odvrácených od hodnot zařízených, jest činitelem spouště a míru. Soupeři se stávají ti, kdož chtějí tytéž výhody. Když jistý počet skupin se odvrací od statků obecně žádaných, zápas se stává méně vroucí, předně nejmenším počtem uchazečů, a též proto, že pro předmět soupeření následuje jisté znehodnocení.

Při této příležitosti přichází na mysl zákon nabídky a poptávky: proto také všechno toto lze pěkně ilustrovati studiem ekonomické hodnoty. Poklesy obou, jež stíhají nanejvýš režim pokrokový, způsobují jejich spojení v závadách, jež vy-

plývají z rostoucí důležitosti úlohy *peněz*.

Hromadění technických vymožeností vede k tomu, že se z *peněz* stává obecná míra všech hodnot, a jediný prostředek k opatření si všech výhod. Tudíž rozličnost zvláštních cílů snaží se svěsti na jednotnost jediného účelu: získati peníze. Nuže, není dokonalejšího činitele antagonismů. Každý opravdu může nabývati *peněz* do neurčita a baživost všech druhů dospívá k tomu, že si jich člověk žádá vždy více. V tomto pachtění sráží se nevyhnutelně s týmiž baživostmi u sobě podobných.

Peníze jsou zároveň příčinou všeobecné vulgarisace tím, že, stavše se prostředkem k dosažení věcí nejvznešenějších, stávají se též společnou mírou jejich příslušných hodnot. Táž jednotnost, již ohodnocujeme uhlí a krmivo, bude hierarchisovati talenty a oceňovati vznešeno. — Tím se ustavuje mezi věcmi ducha a věcmi zápornými jakási stejnost povahová. Nuže, odlišnost prvních záleží v tom, že jsou *jiného řádu*.

Peníze, zasahující do všech našich jednání, činí nás vespolek podobnými; táž žádost nás spodobuje s nejobyčejnějšími představiteli našeho rodu, stejně lačni s nimi jsme jako běžci, kteří horečně spěchají na závodní dráze. Všednost a antagonism se měří v našem životě podle *intensity*, již zavádí strohá honba po penězích.

Sociální skupina, která by se odvracela soustavně od této homogenní a měřitelné hodnoty, nebo ode všeho, co se nezjedná než skrze ni, pracovala by o zmenšení tohoto žalostného napětí. Omezí se hodnota peněz, když se vzbudí statky, jichž nemožno nabýti jejich prostřednictvím, zároveň pak co se vymknou někteří ze zápasu s těmi, kdož dychtí po penězích, zmenší se strohost soupeření. Společnost, v níž všechny žádosti se svádějí na jednu společnou žádost, jest jako tělo nemocné horečkou; nabude se znova zdraví, když se navrátíme k součinnosti skupin, jež se odlišují nepřeveditelnými tužbami a žijí jaksí na rozdílných rovinách.

Ovšem přepiatost této rozdílnosti ohrozila by žádoucí sociální soudržnost, ale této krajnosti netřeba se obávati, a odřikání nejsou nikdy, už povahou samého úkonu, než případem malého počtu. Nejžádoucnějším společenským životem není tento stav horečný, v němž všechny vzpruhy [péra] jsou nebezpečně napiaty, život si žádá hry, svižnosti, rozličnosti dychtění, všeho takového, co by jej jistým způsobem očkovalo proti úhrnným pohromám.

II

Kdo s námi souhlasí, že vhodná odřikání, seskupovací střediska těch, kdož je přijímají, mohou býti takto pro naši dobu činitelem ozdravujícím, tomu nebude se jeviti příliš zvláštním, že jsme se odvážili poněkud dále do zahrady možností, a že jsme se tázali, na jakém odřeknutí se hodnot bylo by možno založiti skupiny, unikající ze všedního soupeření.

Dva historické typy velmi charakteristického odříkání poskytují nám umění a život náboženský; ale nemyslíme, že pro způsob vidění moderního člověka stačí společenským potřebám.

Za všech dob byl asketismus ve vlastním smyslu slova. Heroický zápas s nejpřirozenějšími sklony nikdy nepřestane, vždy bude svádět některé duše, a to nejsilnější a nejlépe nadané. Ale právě proto, že společnost lidská dostala se kamsi příliš daleko od někdejšího zdraví, nebude možno doporučovati lék tolik drastický pro soudobou zhýčkanost. Kam pak s klášterními dokonalostmi v tak všeobecném rozpoutání žádostivosti, kdy duch ne-odříkání ovládl všechnu západní civilizaci!

Asketismus jest stavem tak nesnadným, že počet těch, kteří se mu naprosto oddají, bude vždy velmi malý. A pak jest známo, že tento druh odpoutání není možný bez náboženské víry, a pro nynější svět jeví se toto odříkání jako za živa pohřbení, neboť výhody, jichž míní takto odříka-

jící se dosáhnouti, nejsou v tomto životě, nýbrž až na onom světě.

Též nic nevěští, že by se svět hodlal obracet na víru. Naopak, jest toho mínění, že se mu všechna náboženství přizpůsobují.

Odříkati se zcela vlastnictví, slibovati chudobu, posty, sebe umrtvovati, toť hodnoty, od nichž každý prchá jako od moru. Ač jim nemůžeme upřítí jejich vysokou morální hodnotu, v této studii nemůžeme jim věnovati valnou pozornost o jedinéle.

Zato sklony uměleckého života nežádají od těch, kteří se jim oddávají, jiného asketismu než tříbení vkusu, jiného úsilí než kázeň umělecké záliby, která nás stále může držeti nad běžnými hezkostmi a příjemným barvením těch, kdo se pachtí jen po hodnotách všeobecně dosažitelných. Příklad esthetických zaujetí těchto posledních roků dokazuje, jak jest to snadno. Chutnati půvab přímo toho, co zprvu pobuřovalo jeho cítění, k tomu se obecenstvo odhodlává bez vel-

ké námahy. Také na pouhých odříkáních v oblasti umění a krásy nezakládají se sociální skupiny trvalé. Jestliže morální asketismus jest příliš tvrdý, esthetický asketismus jest příliš výlučně věcí výchovy a cvičení. Pravý askéta zůstává výjimkou, skupiny esthetů na předních strážích jsou shromáždění pomíjivá.

Ale snad jistá odříkání jsou možna, jež by chovala některé známky jak asketického heroismu, tak umělecké odvahy. Idolem naší doby je zdokonalování průmyslové techniky, ba možno říci sociální techniky. Tu mnozí shodují se v tom, že opovrhují touto modloslužbou a odvracejí se rozhodně od užití jistých technik; jejich odříkání má částečně povahu asketismu morálního a iniciativu lidí vkusu. Jejich zvláštností bude přede-
dem uvážena oběť jako úsilí prvních, a bude jako u umělců odříkáním se jisté techniky. Nebudou říkati: nechci užívatí takového a takového technického prostředku, protože nevyrovná se starému [všeobecný argument ducha rutiny], budou

říkati: jest nás několik, kteří jsme zajedno v tom, že nepoužíváme tohoto postupu, a to z důvodů, jichž jsme si sami soudci. Ať takové smýšlení jest pobuřující a povahy takové, že ti, kteří je přijímají za své, jsou pokládáni za pitomce, [všeobecný argument ducha pokroku], právě to jest znamení, že nic teď nemůže založiti tak jistě originalitu té neb oné skupiny a odloučiti ji od beztvaré hmoty vrstevníků. Tato skupina obětovala by dosti zřejmé výhody, aby odlišnost, jíž může dobytí, nepostačovala k tomu, aby ji mohli všichni napodobiti, má tedy štěstí, že může trvati jako skupina odlišná. Jinak úsilí, jehož vyžaduje od svých údů, není zápasem proti tendencím organickým jako u asketů; když se věc ujednala a ustálila, zvyk prokáže svou službu, aniž se setká s oněmi nepředvídanými vzpourami, jež přicházejí z vnitra jednotlivcova.

Taková by tedy mohla býti odříkání, v nichž jistá vzpružení moderního života naleznou popud a směr: zvláštní skupiny, malé nebo velké,

založené na úmyslném zřeknutí se jistých technik, na tom, že odepřeme přijati otrocky ty neby novoty, jež jsou s hlediska obecného mínění zřejmými zlepšeními, a jež ostatně odřikající se nebudou popírati, hledající toliko hodnoty jiného řádu.

Tímto užitím své svobody ti, kteří by se takto oddělili, přispěli by k tomu, že by zmenšili závodění k týmž cílům, zároveň co by přerušili upadání do všeobecného sevšednění, vyvolávající hodnoty bez společné míry se starými.

Takovéto ustálenosti té neb oné skupiny, jsouce příliš nepohodlné, aby byly kdy přijaty ode všech, přece by probouzely zájem, jenž by jistě působil jako blahodárny společenský činitel.

Na kterých zvláštních odřikáních by se zakládaly skupiny, určené k tak slavnému poslání? Vyjmenováním možných odpoutání, když bychom každé z nich nepostavili do zvláštních okolností, jež by mohly přiměti lidi ne zpozdlé k tomu, aby se k nim odhodlali, vydáváme se v ne-

bezpečí, že na taková rozhodnutí bude se svět dívat jako na potrhle libůstky, na sny, nehodné pozornosti vážných lidí. Nebudeme se však moci vyhnouti tomuto nebezpečí, neboť jest žádoucí, abychom osvětlili svá obecná pozorování přesností některých příkladů.

Každý technický prostředek navádí k možnému odříkání. Některá skupina by se mohla usjednotiti na tom, že se bude vyhýbati některému dopravnímu prostředku, vozidlům příliš rychlým, tomu neb onomu postupu produkce, tak jako kdysi sekty se zdržovaly masa nebo některé zeleniny. Ale rozhodnutí tohoto druhu, zdá se, jsou jistě úkony rozlišení, jež nebudou míti důležitosti, leda budou-li opřeny o jiné ustálenosti, jež možno přiměji ospravedlniti. Odříkání se skutečných způsobů bude možno ospravedlniti pravidelně v hloubce péčí o to, aby se zavrhl na příklad, co směřuje jen k rozmnožení množství toho kterého výrobku, k zmenšení jeho ceny výrobní nebo k zlidovění nějaké hodnoty bez její-

ho zjemnění. [Velká většina technických pokroků spěje jen k tomuto řádu výhod; velmi málo jest těch, jež dovolují dělati, co se neumělo dělati, skoro všechny dovolují dělati ve větším množství, za nižší cenu, snadněji, rychleji.]

Taková odříkání zcela hmotných technik nedala by se bez doplňujících odříkání *technik sociálních*, totiž bez pozměny ustáleností, na nichž jednotlivci zakládají sdružení [kombinaci] svých příslušných činností. Budou to *morální pravidla*, jež na konec odříkající se zavedou, choutky, jež budou krotiti, odchylky a uvolnění, jež si zakáží.

V první řadě těchto ustáleností nebudou chyběti ty, jež ustavují reakci proti lnutí k penězům. Aniž by se skládal slib chudoby, možno se soustavně odvracet od jistých způsobů, jak získávají peníze nebo jak je utráceti: ba možno si stanoviti maximum zisku, kterou si zapovíme překročiti.

Iti, kdož nám nepřipustí žádné z našich vět [pouček, thésis] o odříkání vůbec, přiznají, že stará

pravidla o počestnosti a poctivosti jsou jaksi předstižena vzrůstající složitostí hospodářské činnosti. Nejsou již leč příliš obecným doporučením. Oka sítě jsou příliš uvolněna; snadno se můžeme státi spoluvinníky příliš špatných činů, za něž nejen nejsme stíháni zákonem, ale ani zřejmě nepřestupujeme příkázání elementární morálky. Osobní řádnost zmenšuje ovšem toto uvolnění tradic vnuknutími dobré vůle, ale jedině příklad skupiny zřikajících se bude moci uložití veřejnému mínění očekávanou nápravu morálky poctivosti.

Obchodníci mohli by se uskrovniti v *reklamě*, podnikati v tom smyslu jenom to, co by stačilo k náležité informaci zákaznictva [klientely]. Hypothesa takového heroismu nejevila by se směšnou leda těm, kteří si nepomyslí, že náš hospodářský život spočívá na zcela libovolných ustálenostech, jako třebas na takovéto: že zdar a vzrůstání do nekonečna jest pro podnik jednou a toutéž věcí.

Někteří by se mohli srozuměti a sdružit se, že nebudou držeti a čísti než nějaké nové noviny, jež by si hleděly jen věcí pozoruhodných a zajímavých, beze zřetele na obchodnickou nynější veřejnost. Oběť by záležela v tom, že by je dražše platili a že by sami si bděli nad jejich úrovní.

Dovedeme si velmi dobře představit si společnost, jejíž všichni údové nebudou chtít přijímati peníze leč pro pouhé vykonávání zaměstnání, k němuž by se sami rozhodli. Každou jinou službu by konali zdarma, každá spekulace, nevázaná na toto zaměstnání, byla by pokládána za zneuctívající. Též přísná úprava *osobních* půjček peněz může býti ke cti některé skupiny. Malý úspěch morálních chutí našich předků v tomto oboru nemůže býti proti všemu tomu rozhodujícím argumentem. Když filosofové dobré vůle hájili *theorii spravedlivé ceny* [aby bylo lacino], zakládali ji toliko na *přirozeném* běhu věcí, na *rozumu* nebo na *právu*. Chtěli ukládati pravid-

lo, plod jejich svědomitosti, lidem málo ochotným k tomu, aby se mu podřídili, tedy *ne-zříkajícím se*. „Národní hospodáři“, vůdcové těchto *ne-zříkajících se*, snadno odrazili jejich scholastické důvody: neboť nic v přírodě ani v rozumu neukládá určitou mezi odměně za služby nebo ceně za zboží. Jakmile to však není ani z přírody, ani z přinucení, ale ze svobodného ujednání, co by se mohlo stavěti proti společnému úmyslu některých, aby se odlišili takovým uskrovněním od obecného davu lichvářů a kramářů?

Obmezení v utrácení peněz budou mít vždy méně sociální a morální důležitosti než pravidla získávání. Jako příklad možné úmluvy možno uvést sběratele, kteří by proskribovali [odvrhli] kupování za peníz pro své sbírky, a kteří by se uchýlili k vlastnímu tvoření, k výměně, k nálezům nebo štědrostem druhého. Odhodlání k něčemu tak umělému zdá se méně pravdě nepodobné, jakmile jde o rostliny a zvířata, jejichž přirozené rozmnožování dovoluje jednom

obohatiti druhé bez přílišného sebe ochuzení.

Mezi nejprůmějššími dobrodiními takové míry, kdyby se někdy rozšířila, možno uvést zmizení jistých učených forem merkantilismu, jež vkládajíce se mezi amatéra a předmět žádoucí, snaží se porušiti vkus za účelem ziskovým, a odstraniti úsilí znalce, jež odklízí amatéra zámožného, i nevědomého; a jež jinak způsobuje rychlé zmizení v přírodě nejkrásnějších a nejvzácnějších druhů rostlin a zvířat.

Dav nevěnuje pozornost neobmezenému vzrůstání podniků finančních, obchodních a průmyslových leč proto, aby se mu podívoval jako vedlíku lidského ducha, nebo proto, aby se dovořoval potlačení tohoto nespravedlivého rozpoutání. A teď si pomyslete ujednání některé družiny podnikatelů, již by našli záruky proti úplnému neúspěchu v dobrovolném omezení svých závodů a svých ziskových požadavků! Taková myšlenka jest mimo představu davu a národního hospodářství, jest jenom na dobrém místě v theorii

odříkání. Pozdržíme se jen u jednoho příkladu.

Jakých záruk nepřinesla by, ať obecenstvu vůbec, ať údům uzavřené skupiny sdružení lékařů, kteří by se shodli na vzájemné výpomoci svých odborů, a kteří by si stanovili jako čestný úvazek nevytloukati ze svého zaměstnání leč přesně vy-
mezené blahobytné výhody? Dosavád lékař byl jakýmsi *rádcem*, a jen z toho vyplývají lékařské mravy. Ale medicína stává se čím dál tím více technikou na základě dělby práce, a z toho vyplývá nutnost jistých morálních závazků, jichž jest nedostatek. A pravdu tu možno uplatniti na všechny činnosti přímo odměňované, ač způsobem méně přímo zřejmým.

Vůbec bohatství neobmezeně rozmnožované vyžaduje rozhodně dobrovolného odřeknutí, nechce-li se svět dočkati věcí nejhorších. Čest skupinám, které začnou s touto sebezáchranou!

Výhody, jež peníze přinášejí, jsou dvojího druhu: opatřují statky tím, že se vydávají, jsou však též přímo statkem, který kde kdo chce míti v nej-

větší hojnosti. Býti v pověsti boháče, už to nese s sebou ve společnosti vábné výhody a *přednosti*. Nuže, právě na takovou hodnotu možno štěpovati možná odříkání.

Jiným takovým zjevem jest móda. Každý pečuje o to, aby v tom nezůstal po zadu za svým společenským prostředím. Zřící se dobrovolně této starosti a přijati oděv, jenž by se schválně neměnil, bylo by velkou výhodou skupiny, která by si nepřála ustavičného srovnávání s druhým.

Nepřímo toto odříkání jest zase reakcí proti moci peněz, protože nepřetržité obnovování mód jest možno jen bohatým. Je to odkaz věků klasičtých, kdy nikdo nechtěl nebýti *spořádaným člověkem*. *Uniforma* tehdy vládla. Byl to znak dobré *služby*, dobrého *místa*. Řekne se: doba pedantů, školometů. Ale byly to přes to výhody, jichž peníze neposkytují, neboť osobnost dostala se do zvláštního neutrálního stavu, jímž se skoro ruší její individualita. Převaha boháče nad chudým jako společenský mocenský útvar nikdy ne-

obstojí. Skupina, která by se vysmekla z této impotentní doby a postavila se vně sociální hierarchie, jejímž rozhodným znakem jest bohatství, povznesla by se jakostí, byla by úplně různorodou, nesouměřitelnou.

Jest třeba vždy odvahy k tomu, aby se přešlo od kritiky, která ukazuje na nedokonalosti, k obraznosti, která vidí lék. Snad se budou zdáti chimerickými pošetilostmi a nesmysly příkladové úmluv, jež tuto naznačujeme. Lidé se mají usjednotit, aby si „rukou společnou a nerozdílnou“ ukládali tak dobrovolně nepohodlí! Jaké vlastně výhody?

Odpovíme, že kdyby byl někdo oznámil předem, jakými odříkáními umění XIX. století obnoví svou inspiraci, byl by přijat s nevěřícím smíchem a s krčením ramen. Víme, že umění vyvíjí se rychleji než mravy, protože činnost umělecká není nikdy určena bezprostředními potřebami: obnovuje se neobmezeně, aniž by měnila povahu. Co nejvíce umělce inspiruje, toť dílo je-

ho předchůdců, ať už je chce napodobovati, ať chce dělati pravý opak: jinak řečeno Umění, neodvislejší od činitelů, jež přicházejí z vnějšku, snaží se vyvinovati podle zákonů, jež jsou mu vnitřní. Ale z podnětů a prvních kroků v této činnosti už tím, že jsou svobodnější a více v kořenech, můžeme předvídati, co může zase vývoj mravů přinést, ač ve formách méně výstředních, už také proto, že život je méně určován uspokojením neproměnných potřeb. Tot právě případ naší společnosti, podrobené neobmezenému technickému pokroku. Jiného jsme vlastně neudělali, leda že jsme se inspirovali odříkáním se v umění, jež se vztahuje hlavně na pokrok technický, abychom si dobře představili odříkání v řádu morálním, jež by nebyla asketickými ve vlastním smyslu slova.

Že toto vše překračuje pásmo nestálých snění, a tedy rozhodně zasluhuje bedlivého povšimnutí, pochopíme, jakmile budeme pozorovati obyčejné reakce proti nedokonalostem naší doby.

Jedni se omezují na to, že litují, jak málo se teď lidé utíkají k staré ochraně náboženské víry a odvěkých obyčejů; druzí pak hlásají *morálku v novinách*: zalévají jakési obecenstvo, jak neurčité tak všeobecné, aforismy a káráním, jen a jen se káže o tom, co by každý měl dělati nebo čeho si přát, čeho se dovolávati od veřejné moci. Tu se stále počítá s tím, že se lidé jednotlivě a všichni stejně budou rozhodovati a přidávati k hlásaným názorům, že každý má zřejmé rozeznávání mezi Dobrem a Zlem. Že toto napomínání má svůj účinek, to vidíme: přispívá k tomu, že udržuje ve světě jakousi úzkostlivost a nejistotu, strach z čehosi, co pořád sedí lidstvu za krkem, ale velmi bychom se klamali, kdybychom od novinářů čekali obnovu. To by svědčilo o naší naprosté neznalosti mechanismů duchovního života. Moderní technika jest ostatně zodpovědná za to, že lidé nemají *sociologického instinktu*, jenž charakterisuje minulá století. Komu se podaří uplatniti trošku prosy v nějaké tiskovině, dom-

nívá se, že ukládá svou myšlenku do chvějícího se lůna Lidstva, že tam vzklíčí a poroste pro dobro všech. Taková illuse neoslepovala ani Pythagora, ani svatého Pavla; ti a jim podobní obračeli se vždy ke skupinám.

Průmyslová technika, spojená s uměním, jak upravit co nejpodrobněji jednotlivé činnosti, činí z lidstva rozsáhlou organizaci, v níž každý jest obdařen jistým minimem *bezpečnosti*. Výkupným této demokratické dokonalosti jest to, že ustrojuje jednotlivce na jakýsi prostřední typ, který nepřipouští krajností ani v nedostacích [vadách], ani v dokonalostech. Zřejmost jistých výhod a snadnost, s níž jest možno si tyto výhody opatřiti, vedou lidstvo k formě jakési Číny, bohatší a bouřlivější než ta Asijská. Ale v lůně této homogenní massy, z níž zajímavost a vášně se poznenáhlu vyklizují, musí povstati reakce příchodem zvláštních skupin, založených na dobrovolném přilnutí jejich údů. Jest jen otázka, kolem kterých krystalisačních bodů budou se takové skupiny tvořiti.

Bude to jako kdysi na zřejmých povýšenostech síly, bohatství, vědění? Ale právě skoro okamžitá propagace všech znalostí, všech účinných prostředků, nedovoluje již některým, spojeným takovými výhodami, udržeti na odstup dav. Bylo to něco jiného v dobách geografického osamocení, když se věci těžko přepravovaly! Tehdy si tyto malé aristokratické skupiny udržovaly po několik věků svá privilegia! *Síla* jest ode dneška, možno-li tak říci, *tekutější, plynulejší*, jakoby podrobená zákonu spojitých nádob.

Bude to, jako kdysi, na *zvláštních způsobách věření*? Budou naše skupiny sektami, udržovanými tím, že přijmou za své to neb ono zjevení? Ale tu nastává dvojí případ: Buď víra, jež má býti jádrem skupiny, bude pravdou velmi zřejmou; tu kdekdo k ní svolí, nikdo nezůstane v tom pozadu. Skupina se neudržuje na ideji, že věda jest užitečná nebo že slunce jest skvoucí. Anebo víra ta bude velmi nesmyslná nebo příliš zřejmě neuvěřitelná, ale pak kde kdo pozná, že

ti, kdo ji vyznávají, nejsou sjednoceni jen touto vírou, ale jinými věcmi. Víra¹ pak bude jen jakýmsi osvědčením skupiny, znamením, heslem; symbol však není příčina.

A tak na konec ocitáme se zase u vůdčí ideje této studie: Omezená společenská skupina nemůže se od nynějška zroditi a trvati v homogenní masse společnosti vůbec, leč pomocí *odříkání*, totiž *obětí, přijatou ujmou, kterou by si její údové mohli uchovati výhodu, že budou sjednoceni a povznešeni, a že nebudou hned zavaleni davem napodobitelů.*

Viděli jsme, že rozhodnými odříkáními nemožnou býti od nynějška ani odpoutání se askety v pravém smyslu slova, ani pouhá přísnost vkusu. Zbývá společenství několika, kteří by se odřekli jistých prostředků a jistých cílů, uznaných vše-

¹ Rozumí se, že slova „víra“ jest zde užito opravdu jen v tom smyslu, jak mu rozumí lidovci nebo jiné strany, neboť tyto skupiny, nemají-li býti planými hříčkami, nahývají smyslu jen ve víře katolické.

obecnými a nezbytnými, a jež jsou toliko všední.

Ostatně, ať nikdo nemyslí, že dobře chápaná úloha odříkání bude v lidstvu ztírka čímsi novým. Mohouce více, lidé budou vedeni k tomu, aby se odříkali více, ale bude jen obnovovaný postup, uplatňovaný na nové předměty, význačnější jen chatrností postupů soutěžících.

Kdož se utekou k této morální obnově budoucnosti, pocítí brzy její výhody. Za všech dob malá skupina, chtějíc trvati v lůně větší společnosti, nezbytně se rozvíjí viditelně pro jiné, začne se záhy jeviti její moc, okázalost, skvělost, a to jen odříkáním, jež si ukládají její údové, opovrhující smrtí, pohrdající rozkoší. Pomíjivý jednotlivec může žíti, aniž se musí odpoutávati ať od čehokoliv, co jej vábí, společenská skupina, dbalá svého zdaru, bez odříkání žíti nemůže: nějaká oběť jest vždy klíčem každé trvalé povýšenosti.

Josef Florian

KURS 26.

v dubnu l. P. 1933.

Z frančiny přeložil Josef Florian

Vytiskla knihtiskárna V. Voko-

lek a syn v Pardubicích. — Na

skladě u Marty Florianové ve

Staré Říši na Moravě.

D e o g r a t i a s

